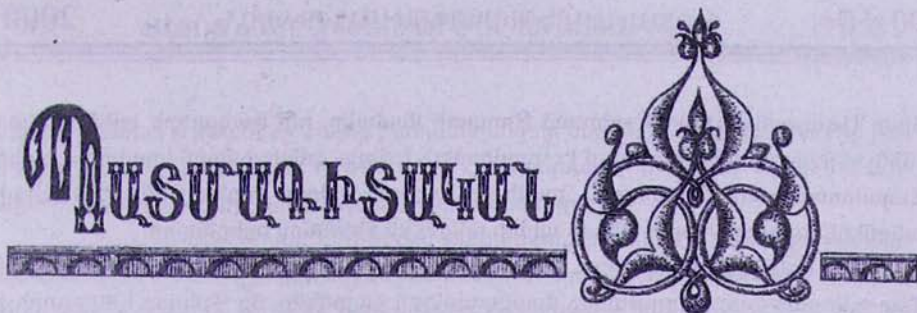

ԱՐՏԱԿ ԱՐՔԵՊԻՄԿՈՊՈՍ ՄԱՆՈՒԿԵԱՆ

ՀԱՅՈՑ ՀԱՅՐԱՊԵՏՈՒԹԻՒՆԸ ԵՒ ԿԵՍԱՐԻԱՅԻ ԱՐՔԵՊԻՄԿՈՊՈՍՈՒԹԻՒՆԸ

Վերջերս ստացած «Բազմավեպի» 1993 տարւայ 1-4 համարի «Գրախօսականներ» բաժնում Կ. Թրախման գրախօսում է հայր Պօղոս Անանեանի «Քննութիւն Հայ Եկեղեցւոյ պատմութեան Ե. դարերուն» երկասիրութիւնը (տպ. Վենետիկ, 1991), ուր ակնարկելով Հայոց Հայրապետութեան եւ Կեսարիայի Արքեպիսկոպոսութեան, գրում է, թէ «Սահակ Հայրապետի մահով Հայոց Եկեղեցին մեծ ճնշում կրեց պարսկական արքունիքէն, ամբողջապէս անջատւելու համար Կեսարիոյ Եկեղեցիէն: Խորհրդանիշը երկու Եկեղեցիներու միութեան կրնայ նկատուիլ կաթողիկոսներու ձեռնադրութեան հարցը Կեսարիոյ մէջ:

Այս սովորութիւնը, սկսած Ս. Գրիգոր Լուսատրիչէն, շարունակւեցաւ մինչեւ Ս. Սահակ Հայրապետ. ստուգիւ իբր խորհրդանիշ այս ենթարկումին՝ Հայոց Կաթողիկոսը պէտք էր Կեսարիա երթար, որպէսզի հոն ձեռնադրուէր եւ հռչակէր կաթողիկոս: Եւ ասիկա մինչեւ 387 թուականը գործադրուեցաւ մոյն իսկ Հայաստան հռոմէական եւ պարսկական ազդեցութեան տակ մնալէն ետքն ալ»:

Հակառակ այն իրողութեան, որ բազմիցս հերքւել է Հայոց Հայրապետութեան՝ Կեսարիայի Արքեպիսկոպոսութեան ենթակայ լինելու պարագան, սակայն եւ այնպէս տակաւին որոշ հեղինակներ եւ յօդուածագիրներ շարունակում են ենթակայութիւն տեսնել Հայոց Հայրապետութեան Կեսարիայի Արքեպիսկոպոսութեան հետ:

Տակաւին մինչեւ իսկ կասկածելի է Ս. Գրիգոր Լուսատրիչի Կեսարիա գնալը եւ այնտեղ Ղեւոնդիոսից Հայոց Հայրապետ ձեռնադրուելը: Ինչպէս կասկածելի է Դիոկղետիանոս կայսեր ամուսնամալու պարագան՝ նկարի վրայից: Կասկածելի է

նաեւ Ագաթանգեղոսի մէջբերած Տրդատի մամակը, ուր թագաւորը իրեն համար «մինչեւ իմ խոգ լինելը» ասում է: Կասկածելի է նաեւ Հռիփսիմեան կոյսերի Հոռմից Հայաստան գալու պարագան, քանի որ այդքան երկար ճամբայ ինչպէ՞ս պիտի անցնէին քրիստոնեայ կոյսեր եւ պիտի անցնէին հեթանոս երկրներից:

Ամեն պարագային՝ խօսքը Հայոց Հայրապետութեան եւ Կեսարիայի Աթոռին հետ ունեցած յարաբերութեանը մասնաւորելով յայտնենք, որ Գրիգոր Լուսաւորիչի Կեսարիայի Մետրոպոլիտից եպիսկոպոս ձեռնադրելը եւ Ղեռնդիոսի Տրդատին Կեսարիայի Մետրոպոլիտից եպիսկոպոս ձեռնադրելը եւ Ղեռնդիոսի Տրդատին ուղղած մամակը, ուր ի մէջ այլոց ասում է, թէ «եւ թող ուխտը հաստատուն մնայ երկու կողմերիս միջեւ, որպէսզի Ձեր երկրի նորոգ քահանայապետութեան մեր կողմից պարգեւաբաշխումը անշարժ մնայ Կեսարիայի Եկեղեցու մէջ, որտեղից պատրաստեց Ձեր փրկութեան ձեռնադրութիւնը» (Ագաթանգեղոս), եւ իբր թէ այս կերպով Կեսարիայի մետրոպոլիտը յայտարարում է, թէ Հայ Եկեղեցին իրեն եմթակայ է, եւ Հայոց Կաթողիկոսները երկար ժամանակ, մինչեւ Պապ թագաւոր, եմթարկել են Կեսարիայի Աթոռին: Այս առնչութեամբ մէջբերումներ են կատարում նաեւ Փաւստոսից: Ներսէս Մեծի ձեռնադրութեան առթիւ Փաւստոս վկայում է, թէ Արշակ թագաւորի հրամանով մեծազոյն հայ մախարարներ նրան Կեսարիա առաջնորդել են Հայոց Հայրապետ ձեռնադրել տալու համար, եւ Եւսեբիոսը Ներսէսին կաթողիկոս է ձեռնադրել: Եւ դարձեալ ըստ Փաւստոսի, առաջին անգամ Պապ թագաւորը առանց Կեսարիայ ուղարկելու Ծախակին՝ Մեծն Ներսէսից յետո Հայոց եպիսկոպոսապետ է նշանակում: Կեսարիայի մետրոպոլիտը այս իմանալով խիստ զայրանում է Պապ թագաւորի ընթացքից եւ ժողով գումարելով ցատումով մամակ է գրում Պապ թագաւորին եւ յանձնարարում է, որ «լուծեն Հայոց Կաթողիկոսութեան իշխանութիւնը, եւ հայեր իրենց համար եպիսկոպոսապետ չձեռնադրեն»:

Փաւստոս չափազանցեալ ձեռով է ներկայացնում Հայոց Հայրապետների Կեսարիայի Աթոռից ձեռնադրուելը, եւ լատիններ, հետեւելով Փաւստոսի, Հայոց Հայրապետական Աթոռը եմթակայ են համարում Կեսարիայի մետրոպոլիտութեան:

Յիշատակում են նաեւ Բարսեղ Կեսարացու մամակները:

Հայոց Հայրապետութեան եմթադրեալ եմթակայութեան, ինչպէս նաեւ Փաւստոսի եւ այլոց տեսութեան դէմ որպէս հերքում խօսում են հետեւեալ փաստերը:

1. Ղեռնդիոսի վերեւ յիշատակած մամակի հաւուածը պակասում է Ագաթանգեղոսի արաբերէն թարգմանութեան մէջ:

2. Գրիգոր Լուսաւորիչ երբ յառաջացեալ տարիքում էր եւ ցանկանում էր ճգնողական կեանք վարել, Տրդատ թագաւորի խնդրանքով իր որդուն՝ Արիստակէսին Հայոց եպիսկոպոս է ձեռնադրում: Նոյնիսկ Փաւստոս յիշատակում է այս պարագան: Ագաթանգեղոսը վկայում է, որ Լուսաւորիչը իր տեղ իր զաւակին եպիսկոպոս ձեռնադրեց, մինչ Փաւստոսն ասում է. «Թէպէտ Արիստակէս կրտսեր որդին էր, նրան եպիսկոպոս ձեռնադրեց», եւ չի յիշատակում Արիստակէսի Կեսարիա գնալը: Փաւստոսը չի յիշատակում նաեւ Վրթանէսի Կեսարիայի մետրոպոլիտից եպիսկոպոս ձեռնադրելը, այլ գոհանում է յիշատակելով, որ խոսքով Կոտակի թագաւորու-

թեան ժամանակ վրթանէր Հայոց քահանայապետ ձեռնադրեց փոխանակ իր հօր եւ եղբօր, ինչ որ մշանակում է, թէ Հայոց Հայրապետերը իրաւունք ունէին եւ անկախ էին իրենց յաջորդ քահանայապետերը ձեռնադրելու:

3. Հայաստան ինքնուրոյն եւ անկախ թագաւորութիւն էր, Հայոց Հայրապետական Աթոռը չէր կարող հոռմէական մահանգի մետրոպոլիտին ենթակայ լինել եւ Հայոց Հայրապետերը մրանից եպիսկոպոս ձեռնադրել: Պատմութիւնից իմանում ենք, որ Կեսարիայի Աթոռը ապագային ենթակայ դարձաւ Ամտիոքի Աթոռին եւ ապա Պոլսի Պատրիարքութեան:

4. Բրիտանութիւնը Հայաստանում Թադէոս եւ Բարթողիմէոս Առաքեալների միջոցով քարոզած էր, եւ ոչ թէ Կեսարիայի մետրոպոլիտութիւնը այն տարածել էր Հայաստանում. հետեւաբար՝ Հայոց Եկեղեցին առաքելական էր եւ անկախ Եկեղեցի ու Աթոռ էր եւ Կեսարիայի մետրոպոլիտութիւնը որեւիցէ իրաւասութիւն չուներ Հայոց Հայրապետութիւնը իրեն ենթարկելու:

5. Ինչպէս վերեւ յիշատակեցինք, Գրիգոր Լուսաւորչի Ղեռնդիոսից եպիսկոպոս ձեռնադրելն իսկ կասկածելի է, քանի որ Ղեռնդիոս 316 թին Կեսարիայի եպիսկոպոս մշանակեց: Գուցէ Կեսարիայի եպիսկոպոսները աշխատել են Հայ Եկեղեցին իրենց ենթարկել, բայց յաջողութիւն չեն ունեցել:

Մ. Խորէնացին, որ հաւաստի պատմիչ է, երբեք չի յիշատակում Հայոց Հայրապետների Կեսարիա գնալն ու եպիսկոպոս ձեռնադրելը:

Այս եւ տակաւին այլ փաստեր ապացուցում են, որ Հայ Եկեղեցին եւ Հայոց Կաթողիկոսութիւնը առաջին իսկ օրից անկախ են եղել:

Գուցէ, ինչպէս Կարապետ եպիսկոպոսն է վկայում իր «Եկեղեցական պատմութիւն» գրքում, Ս. Գրիգոր մախրմտրեց Հայաստանի ամենից աւելի մօտ Կեսարիա քաղաքը գնալ եւ այնտեղի մետրոպոլիտից Հայոց Հայրապետ ձեռնադրել: Գրիգոր Լուսաւորիչ Կեսարիայում էր ստացել իր սուսմը եւ աւելի հեղինակութիւն ունենալու համար գնաց Հայաստանից դուրս՝ Կեսարիա, եւ այնտեղ ձեռնադրեց եւ որպէս Հայրապետ վերադարձաւ իշխելու համար հայ ժողովրդին:

Բայց մի կարեւոր հարց է մնել, որ ինչպէ՞ս Գրիգոր Լուսաւորիչ արքայական կառքով եւ բազմաթիւ մախարարների եւ զօրքերի հետ Կեսարիա գնար եւ վերադառնար, երբ տակաւին հոռմէացիք հերանոս էին եւ պիտի չհանդուրժէին քրիստոնէական մման ցոյցերի:

